

Szovjet intervenció Afganisztánban (1979–1988)

Afganisztán létrejöttétől kezdve (1747) ütközőállam szerepet töltött be a nagyhatalmak közötti közép-ázsiai „nagy játsz-mában”. Az ország az ütközőállamiságából adódóan lavírozó külpolitikát folytatott még a 20. században is.

Az ország határainak meghúzásakor a brit és az orosz birodalom nem vette figyelembe az etnikai-nyelvi választóvonalat, amelynek következtében Afganisztán etnikai térképe mozaikszerűen alakult ki. A legnagyobb népcsoportot a pastuk képezik (42%), ők tulajdonképpen az afgánok. A legnagyobb kisebbségek: a tádzsikok (27%), az üzbégek (9%), az ország közép-ső részén élő síita hazarák (8%) stb. Az országban két fő nyelvet beszélnek: a pastut, illetve az afgán perzsát, a dárit. Valószínűleg a lakosság 99 százaléka muszlim, közülük 80 százaléknyi szunnita, 19 százaléka síita.

Afganisztán 20. századi történelmének meghatározó alakja Zahir sah (ur. 1933–1973), akinek kulcsszerepe volt a modern államiság megteremtése érdekében hozott modernizációs intézkedésekben. Zahir sah török és perzsa mintára nyugati típusú reformokat vezetett be, amelyek érintették az afgán emberek hétköznapi életét. Például eltörölte a csador (burka) kötelező viselését. Zahir sah mellett igencsak kivette a részét a modernizációban unokafivére, Mohammed Daud Khán, aki 1953-tól miniszterelnöki posztot kapott. Daud külpolitikájában törekedett a pozitív semlegesség megőrzésére: Afganisztán részt vett az 1955. évi bandungi konferencián is. Afganisztán törekedett a jószomszédi kapcsolatok fenntartására is: 1950-ben Indiával, 1963-ban a Kínai Népköztársasággal írt alá barátsági szerződést. Afganisztánnak azonban a szomszédos Pakisztánnal meglehetősen rosszak voltak a kapcsolatai az ún. Pastunisztán-kérdés miatt. (Az afga-

nisztáni és a pakisztáni pastuk összefüggő területen élnek, amelyet az oroszok és britek által 1893-ban meghúzott határ, az ún. Durand-vonal kettévágott.) Az afganisztáni pastuk körében népszerű gondolat volt az 1950-es években a pastuk-lakta területek politikai egyesítése Kabul uralma alatt. 1961-ben lezárták a két ország közötti határt, amellyel Afganisztán földrajzi elhelyezkedése folytán gazdaságilag a Szovjetunióra volt utalva. A Pastunisztán-kérdés 1963-ban rendeződött. Daud külpolitikájának eredményeként szorosabbá váltak az afgán–szovjet gazdasági és politikai kapcsolatok. 1963-ban Daudot a sah leváltotta.

1973-ban Zahir sah római gyógykezelésre utazott, ahonnan csak három évtizeddel később térhetett haza. A sahot távollétében Mohammed Daud Khán megbuktatta, aki megszüntette a monarchikus berendezkedést és kikiáltotta a köztársaságot. Daud lett a köztársaság elnöke (1973–1978).

<http://en.wikipedia.org/wiki/File:Mohammed-Daoud-Khan.jpg>

Az 1973. évi puccsban fontos szerepet játszott a baloldali Afgán Népi Demokratikus Párt (ANDP) is, amellyel a későbbiekben megromlott az elnök viszonya. Daud belpolitikájában továbbfolytatta modernizációs elképzeléseit. Külpolitikájában a Szov-

jetunió mellett más muszlim országoktól is vásárolt fegyvereket. A Daud és az Afgán Népi Demokratikus Párt közötti szakítást (1976) a Szovjetunió az amerikai befolyás növekedésének vélte. Brezsnyev 1977-ben figyelmeztette a Moszkvába látogató Daudot a semlegesség megőrzésére, illetve a nyugati befolyás háttérbe szorítására. Daud különösen olyan Nyugat-barátnak számító közel-keleti államokkal létesített kapcsolatokat, mint Irán, vagy Egyiptom, amely felkeltette Moszkva gyanakvását. Moszkva terveket szőtt Daud eltávolítására, és felkarolta az Afgán Népi Demokratikus Pártot. Daud mellesleg nyugati mintára végrehajtott reformjait az iszlamista csoportok erőteljesen bírálták, és Pakisztán támogatásával fegyveres ellenállást hirdettek a rezsimmel szemben. Ennek ellenére Daud elnöksége alatt az afgán–pakisztáni területi vita nem újult ki.

http://de.wikipedia.org/w/index.php?title=Datei:Noor_Mohammad_Taraki.jpg&filetimestamp=20090919053152

1978. április 28-án az Afgán Népi Demokratikus Párt, Núr Mohammed Taraki vezetésével megdöntötte Daud hatalmát. Az elnököt családjával együtt megölték a puccs során. Taraki azonban nem tudta egységbe kovácsolni az Afgán Népi Demokratikus Párt politikusait, és folytatódott a két frakció közötti rivalizálás. A Khalk (nép) frakció elsősorban vidéken volt nép-

szerű, főként a pastuk által lakott területeken. A Khalk frakció vezetője Taraki, illetve Hafizullah Amin volt. A Parcsam (zászló) frakció az urbanizálódott elit körében, különösen az etnikai kisebbségek körében rendelkezett széles körű támogatással. A Khalk szárny radikálisabb reformokat szorgalmazott, míg a Parcsam a szocializmusba való fokozatos átmenet elvét képviselte. A Parcsam frakció prominens politikusai közé tartozik Babrak Karmal és dr. Nadzsibullah.

Taraki, a Khalk frakció vezetőjeként radikális reformokba kezdett, amelyek ellentmondtak az afgán társadalom törzsi hagyományainak. A Taraki által kezdeményezett földreform elidegenítette a vidéket, a női emancipáció követelésével pedig az egész lakosság szembehelyezkedett. Negatív volt a megítélése azon új törvényeknek is, amelyek az iszlám jogrendszer ellenében modern törvények formájában kíséreltek meg szabályozni olyan kérdéseket, mint a házasság vagy a válás. Taraki háttérbe szorította a Parcsam frakciót is. Megtiltotta, hogy a hadseregben bármilyen formában szerepet vállaljanak, illetve megkísérelte kiszorítani a hazai politikából a frakció főbb vezetőit is (pl. Babrak Karmal Afganisztán csehszlovákiai nagykövétévé nevezte ki). 1978. december 5-én Afganisztán barátsági szerződést kötött a Szovjetunióval.

1978 második felében Taraki megkezdte a Parcsam frakció tagjaival szembeni fokozatos leszámolást. A Parcsam frakció számos képviselőjét bebörtönöztette, rosszabb esetben kivégeztette. A nagyköveti pozícióban lévő parcsamistákat pedig visszahívta külföldi állomáshelyükről. Többségük leváltásuk után, így Karmal is a Szovjetunióba menekült, és ott bujkált. 1979. március 27-én Hafizullah Amin, a Taraki-rezsim miniszterelnök-helyettese, miniszterelnöki pozíciót kapott, míg Taraki Afganisztán elnöke, illetve a párt főtitkára maradt. Ez a Khalk frakció hatalmának megszilárdulásához vezetett. A Khalk frakció által a lakosságra felülről rákényszerített rendelkez-

zések óriási ellenállást váltottak ki. Taraki több ízben Brezsnyevtől kért fegyveres segítséget. 1979 szeptemberében, miután Taraki részt vett az el nem kötelezettek mozgalmának havannai csúcstalálkozóján Kubában, a hazafelé vezető úton megállt Moszkvában, ahol tárgyalásokat folytatott Brezsnyevvel Amin eltávolításáról. Amin, akit gyakran az afgán Titónak is becéztek, hátat fordított Moszkva tanácsainak, és inkább az Egyesült Államok, illetve Pakisztán támogatásáért folyamodott. Brezsnyev azonban visszautasította Taraki kérését a szovjet katonák bevonulására, és csak kisebb mennyiségű fegyvert ajánlott fel az elnök számára. Amin eltávolításának terve azonban kiderült Kabulban, amelynek hatására gyors fordulatot vettek az események. A hatalmi harcból Amin került ki győztesen, aki szeptember 16-án Afganisztán elnöke lett. Taraki eddig tisztázatlan körülmények közepette életét vesztette szeptember folyamán.

http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Hafizullah_Amin.jpg

Amin elnöksége mindössze három hónapig tartott, azonban megpecsételte Afganisztán további sorsát. Amin folytatta a tisztogatást, amelynek keretében az Afgán Népi Demokratikus Párton belül saját hatalmi bázisának kiépítésébe kezdett. A elmar-

dott körülmények között élő, vidéki lakosság Hafizullah Amint a Szovjetunió bábjának és iszlámellenesnek tekintette. 1979 második felében menekültáradat indult a szomszédos Irán és Pakisztán felé. Az Afganisztánban maradt lakosság azonban az ellenállás más formáját választotta: felkelésre készülődött a kommunista hatalom ellen. Az 1978-ban kirobbant felkelés 1979 végére az ország egész területére kiterjedt. Az afgán vezetők főként katonai eszközökkel kísérelték meg a felkelés felszámolását, amelyhez külső, elsősorban szovjet segítségre volt szükség. Amin azonban a szovjet tanácsadók és fegyverek mellett az Egyesült Államok, Pakisztán, illetve a Kínai Népköztársaság segítségét is kérte.

Moszkva számára az afganisztáni hatalmi harc önmagában nem jelentett volna komolyabb fejtörést, ha a közép-ázsiai térségben nem játszódtak volna le a nemzetközi erőviszonyokat is érintő politikai változások. Afganisztán mindkét szomszédjában ugyanis lecserélődött a politikai elit. Iránban 1979 februárjában győzött az iszlám forradalom, amellyel az Egyesült Államok elveszítette egyik legfontosabb szövetségését. Pakisztánban 1977-ben a szekuláris baloldali elveket valló Zulfikar Ali Bhuttó kormányát katonai puccsal megdöntötte Zia ul-Hakk tábornok, aki hátat fordítva a Pakisztáni Néppárt baloldali ideológiájának nekilátott a politikai rendszer felülről való iszlamizációjának. Zia ul-Hakk támogatásban részesítette a pakisztáni Pesavárba érkező nagyszámú afgán menekültet is, akik elégedetlenek voltak a szovjetbarát kormányzattal. Az afgán menekültek az iszlamizmus zászlaja alatt egyesültek, amely Moszkva számára egyet jelentett az iránihoz hasonló forradalom veszélyével. A szovjet vezetés attól is tartott, hogy az iszlám forradalmak átterjedhetnek a Szovjetunió közép-ázsiai muszlim lakosságára is. Ebben a geopolitikai kontextusban Moszkva nem hagyhatta figyelmen kívül az afgán politikai és biztonsági helyzet negatív fordulatait. Az SZKP KB Politikai Bizottsága már március folyamán tárgyalta az esetleges beavatkozás lehető-

ségét, azonban azt több szempontból is elvetették. Az egyik ok a küszöbön álló Brezsnyev–Carter találkozó volt, amelyre 1979. június 18-án Bécsben került sor. A csúcstalálkozón aláírták a SALT II. megállapodást, és kijelentették, hogy sem az Egyesült Államok, sem a Szovjetunió nem fog katonailag beavatkozni a térségben. Majd 1979. november 26-án a politikai bizottság meghozta az elvi döntést a katonai intervencióról. Moszkva döntését az is befolyásolta, hogy az afganisztáni felkelés hátterében külső hatalmakat, mindenképp a szomszédos Pakisztán és Irán támogatását feltételezték. Az intervenciót az a geopolitikai realitás is magyarázhatja, hogy Afganisztán déli határa igen közel található a Perzsa-öböl bejáratához, a Hormuzszorozshoz, ahol a nyugati országokba irányuló kőolajszállítás számottevő hányada keresztülhalad. Az afganisztáni intervenciót a Brezsnyev-doktrína ázsiai alkalmazásaként is szokták emlegetni, hiszen az afgán vezetők Moszkva döntéseit kérdőjelezték meg, és a CIA-val próbáltak kapcsolatokat létesíteni.

http://www.bbc.co.uk/vietnamese/world/2009/12/091227_soviettroops_kabul.shtml

A szovjet intervenció 1979. december 24-én, az afgán kommunikációs rendszer feletti ellenőrzés megszerzésével kezdődött. December 27-ére virradóra mintegy 5000 szovjet deszantos nekilátott Kabul stratégiai pontjainak elfoglalásához. Ezzel kezdetét vette a szovjet katonai megszállás Afganisztánban, amely több mint kilenc éven át tartott (1979. december 27-étől 1989. február 15-éig). 1979. december 27-én egy KGB-akció keretében megbuktatták és

megölték Hafizullah Amint, és helyére a Parcsam frakció vezetőjét, a korábbi csehszlovákiai nagykövetet, Babrak Karmalt állították. A Szovjetunió megközelítőleg 100 000 katonát vezényelt Afganisztánba, főként az ország déli, délnyugati részébe, azonban az állam területének mindössze 20-30 százalékát tudták ellenőrizni.

A szovjet megszállás stabilizálta Karmal hatalmát Kabulban. Karmal, aki ugyan enyhített a Khalk frakció szigorú kormányzásán, a lakosság szemében a szovjet hatalom megtestesítője volt. A szovjet intervenció ellen több afgán csoport is szerveződött. A síita hazarak nyolc pártja Irán támogatásával szervezték az ellenállást a szovjet megszállással szemben. A pakisztáni Pesavár városában hét csoport szerveződött a Karmal-rezsimmel szemben, amelyeket Zia ul-Hakk hivatalosan is támogattott (az ún. mudzsahed csoportok). Az ellenálló csoportok gerillaháborút hirdettek a szovjet bábkormányval szemben. Afganisztán egész területének szovjet megszállása és ellenőrzés alá vonása sohasem sikerült. Az iráni és pakisztáni határ mentén, de az ország északi részén is súlyos harcok folytak egészen a szovjet megszállás végéig. Az afgán ellenálló gerillaháborúja miatt Afganisztánt gyakran a „Szovjetunió Vietnamjának” is nevezik, ugyanis a Szovjetunió Afganisztánban hasonló kudarcot vallott, mint az Egyesült Államok Vietnámban. (Az afganisztáni és vietnami háború összehasonlítása azonban a helyi viszonyok szempontjából nem állja meg a helyét.)

Washington a hidegháborús szemüvegen keresztül szemlélte az afganisztáni eseményeket, a Szovjetunió afganisztáni intervencióját Moszkva globális expanziója részeként kezelte. A Carter-kormány úgy vélte, hogy Brezsnyev afganisztáni ambíciói összefüggésben állnak a nyugati világ olajszállítási útvonalának blokkolásával, ezért kiemelten kezelték az új kihívást. A Carter-kormány a CIA-t bízta meg az afgán ellenállás támogatásával és megszerzésével, hiszen Washington a Vietnamszindróma következtében nem állt készen egy katonai akcióra. A CIA az Operation Cyclone keretében, 1979 és 1989 között pénzügyi és katonai támogatást nyújtott a pesavári heteknek, amelyet a pakisztáni titkosszolgálat (ISI, Inter-services Intelligence) juttatott el az érintett csoportoknak. A támogatás kezdeti összege 20-30 millió dollárra rúgott, majd az 1980-as évek végére több mint évi félmilliárd dollárra növekedett. Carter nemzetbiztonsági tanácsadója, Zbigniew Brzezinski amellet érvelt, hogy bele kell kergetni a Szovjetuniót egy a vietnamihoz hasonló hosszú és költséges fegyveres konfliktusba. Éppen emiatt az amerikai pénzügyi támogatás már a szovjet bevonulás előtti hónapokban megkezdődött. Brzezinski 1979. július 3-án írta alá az erről szóló felhatalmazást. Az afganisztáni kérdés az 1980-as évek egyik legfőbb külpolitikai prioritása lett a Reagan-kormányzat alatt is. Az Afganisztánnal szomszédos Pakisztán az antikommunista ellenállás szervezésében meghatározó szerepet játszott. Pakisztánba az iszlám világból szinte mindenhonnan érkeztek harcosok, hogy dzsihádot hirdessen a Szovjetunióval szemben. A nem afgán származású, külföldi muszlim mudzsahedeket „arab afgánoknak” nevezték, annak ellenére, hogy nem csak arab országokból érkeztek. Becslések szerint az 1980-as években mintegy 20 000 mudzsahed érkezett Afganisztánba mintegy 20 országból. A mudzsahedek közül kiemelkedik a szaúdi származású Oszama bin Láden.

Az afganisztáni helyzetben Mihail Gorbacsov hatalomra kerülésével állt be fordulat.

1988. április 14-én Afganisztán és Pakisztán, a Szovjetunió és az Egyesült Államok aláírta a genfi egyezményeket a fegyveres konfliktus lezárásának érdekében. Az utolsó szovjet katona 1989. február 15-én hagyta el Afganisztán területét.

A háború katonai mérlege igen negatív. Afgán oldalon a halottak száma egymillió före tehető, míg három millió afgán Pakisztánba, kétmillió Iránba menekült. A belső menekültek (IDP) száma ugyancsak kétmillió före tehető. A sérültek száma három millió főt tett ki. A szovjet áldozatokról napvilágot látott hivatalos jelentés szerint kevesebb, mint 15 000 katona vesztette életét, de a megszállásban összesen részt vevő 620 000 (akik nem egy időben szolgáltak) katonából mintegy 470 000 megsérült, vagy megbetegedett.

Hidegháborús szemszögből nézve a Szovjetunió afganisztáni intervenciója fordulópontnak tekinthető, ugyanis véget vetett az enyhülés folyamatának, és kezdetét vette az ún. kis hidegháború korszaka, amely a szuperhatalmi konfrontáció előtérbe kerülését, és a kooperáció háttérbe szorulását jelentette. A vietnami háború következtében az Egyesült Államok nem vállalt fel közvetlen katonai szerepvállalást az afganisztáni konfliktus esetén sem, hanem ahogy az más afrikai és ázsiai eseteknél is előfordult, anti-kommunista ellenállóknak nyújtott anyagi és fegyveres támogatást. Carter 1980. január 23-án az Egyesült Államok helyzetéről szóló beszédében meghirdette a Carter-doktrínát. Carter a Perzsa-öböl térségét az Egyesült Államok nemzeti érdekei szempontjából elsődleges fontosságú területnek minősítette. A doktrína értelmében az Egyesült Államok akár katonai eszközökkel is megakadályozza azt, hogy idegen hatalom hegemoniára törjön a Perzsa-öböl térségében. A Carter-doktrína nyílt figyelmeztetés volt Moszkva számára, hogy Washington nem tűri el a további szovjet terjeszkedést az olajszállítások szempontjából fontos közel-keleti térségben.

(Csicsmann László)